

COMPLEXITATEA UNEI SIMPLE PREPOZIȚII – BG. HA (I)

Mariana MANGIULEA

There are more than fifty prepositions in Contemporary Bulgarian language, among which the preposition *ha* stands out as the most used, containing the most numerous and abstract meanings (19 significances and 29 usages). Inherited from the Old Bulgarian, it restrained its use as a preposition regarding the direction, the object and the purpose of the action and, in exchange, it developed grammatical functions in the context of Bulgarian's evolution from synthetism to analythism (12th-15th century). In the paper we present this transformation of preposition *ha* into a grammatical instrument, in order to express in contemporary Bulgarian the old relationships of dative, genitive, accusative cases (*ha+ casus generalis*), along with its rich semantics as a preposition (relationships of space, time, purpose, quantity, instrumental and modal meanings).

Key-words: Contemporary Bulgarian language, analytical language, morphology, grammatical case, preposition, grammatical instrument, the semantics of the prepositions.

Subiectul prezentei comunicări s-a născut mai degrabă din considerente practice legate de predarea limbii bulgare studenților secției noastre, decât dintr-un interes la nivel teoretic. Am constatat de-a lungul timpului că nu sunt puțini cei care întâmpină dificultăți în înțelegerea sensurilor prepozițiilor, ceea ce duce, în consecință, la utilizarea eronată a acestora în practica limbii bulgare. Adeseori, atenția primordială acordată categoriei numelui și verbului, face ca prepozițiile să fie oarecum „exilate” într-un capitol spre sfârșitul cursului de morfologie, într-o prezentare destul de succintă. Totuși, aceste „cuvințele” sunt omniprezente și au o importanță vitală, mai ales în cazul unei limbi analitice, precum bulgara de azi.

Amintim faptul că prepoziția este o *parte de vorbire neflexibilă* care exprimă relațiile dintre un *substantiv* (sau un substitut al acestuia) ori dintre un *verb* și un alt *cuvânt*. Prepozițiile exprimă, cu precădere, relațiile dintre obiecte, fenomene, denumite prin nume, ceea ce coincide, de fapt, cu conținutul semantic al categoriei morfologice a cazului – categorie absentă în limba bulgară actuală, al cărei caracter analitic îi conferă o poziție aparte în cadrul familiei limbilor slave. Vechile forme flexionare au fost înlocuite de construcții cu diverse prepoziții și o formă cazuală generală a numelui,

numită *casus generalis*.

În evoluția lor istorică, prepozițiile bulgărești au cunoscut diverse transformări, datorate în parte destrămării vechiului sistem cazual. Unele prepoziții din bulgara veche (slava veche) au dispărut (**МИМО** ‘нокрай/pe lângă’, **РАЗВѢ** ‘освен/fără, în afară de’, **ПРЕМО** ‘срещу, пред/vizavi, în față’), s-au modificat (**ВЪСЛѢДЪ** >след ‘după’), au pierdut o parte din sensuri sau și-au redus sfera de întrebuintare (**ВЪЗ**), altele au căpătat noi funcții și semnificații.

În opinia lingviștilor, sensul inițial al aproape tuturor prepozițiilor era spațial. Acesta, la rândul său, avea două variante: un înțeles static, cu verbele ce denumeau stări, repaus, imobilitate (*Лежа под крушата.*), și unul final – la verbele de mișcare, de direcție (*Излизам на двора.*). În bulgara veche, această diferență se exprima prin opoziția dintre acuzativul și locativul numelui aflat după prepoziție. Odată cu trecerea de la sintetism spre analitism, încă din perioada timpurie a mediobulgareii (secolele al XII-lea – al XIII-lea) se observă o nesocotire treptată a opoziției repaus-mișcare – fenomen considerat de către cercetători ca specific limbilor balcanice. Pierderea acestei diferențieri formale a dus la dezvoltarea ambelor utilizări – statică și finală – în cadrul fiecărei prepoziții cu sens spațial (*Отивам до прозореца/Стоя до прозореца*). Trăsătura este proprie numai limbii bulgare, în comparație cu celelalte limbi slave¹.

Dintre cele peste 50 de prepoziții ale limbii bulgare contemporane, prepoziția *на* se distinge ca fiind cea mai des folosită, cu cele mai numeroase și cele mai abstracte sensuri. Dicționarele limbii bulgare literare o înregistrează cu 19 sensuri și 29 de moduri de utilizare². Dacă se adaugă cele 8 sensuri ale lui *на* ca prefix verbal și 3 ca particulă, avem o imagine grăitoare a complexității acestei prepoziții.

Prepoziția *на*, moștenită din bulgara veche, și-a limitat întrebuintările cu referire la direcția, obiectul, scopul acțiunii, și a dezvoltat, în schimb, funcții gramaticale. Transformarea sa într-un instrument gramatical pentru a exprima vechile relații cazuale de dativ, genitiv și acuzativ reprezintă trăsătura distinctivă a analitismului bulgar. Mai exact, prepoziția *на* face legătura dintre un complement indirect în dativ sau în acuzativ și verb; de asemenea, asigură legătura dintre două substantive între care există o relație de apartenență, de posesiune, cel de-al doilea având funcția de atribut al primului. De exemplu:

Републиката даваше по малко, но на всички. (D. Dimov) (Republica dădea câte puțin, dar tuturor.)

Учи ме на добро. (Mă învață de bine.)

¹ Vezi *Граматика на съвременния български книжовен език*, red. Stoian Stoianov, vol. 2, *Морфология*, BAN, Sofia, 1983; Ivan Kuțarov, *Теоретична граматика на българския език. Морфология*, Plovdiv, 2007.

² *Речник на съвременния български книжовен език*, red. Stoian Romanski, vol. 2, Iz. BAN, 1957, p. 120-121; *Речник на българския език*, red. Kristalina Ciokalova, vol. 10, Iz. BAN, 2000, p. 7-14.

Косата на жената бе вързана с кърпа. (P. Slavinski) (Părul femeii era prins cu un batic.)

Ружка отново разказваше за бащата на Стела... (E. Koralov) (Rujka povestea din nou despre tatăl Stelei...)

Problematica referitoare la cauzele dispariției treptate a desinențelor cazuale în bulgară și la modalitățile de înlocuire a acestora cu construcții prepoziționale analitice – tendință manifestată încă din secolele al XII-lea – al XIII-lea, după cum o demonstrează mărturiile scrise – a fost și continuă să fie îndelung dezbătută de către specialiști. Referitor la prepoziția *на*, trebuie să remarcăm faptul că folosirea sa în construcții verb+substantiv cu funcție sintactică de complement în dativ sau acuzativ (*дадох на детето, вярвам на хората*) nu sunt cu totul străine funcțiilor pe care le avea prepoziția în bulgara veche. Anumiți lingviști, printre care și K. Mircev¹, motivează aceste noi funcții ale prepoziției prin sensul final și directiv al construcțiilor cu *на*+nume în acuzativ, existente în bulgara veche. Alții² sunt de părere că explicația funcțiilor complete ale prepoziției trebuie căutată în construcțiile cu prepoziția *на* și un substantiv în locativ sau acuzativ, prezente în slava veche (bulgara veche) și în limbile slave de azi. S-au adus argumente precum că și în cazul altor prepoziții, care își amplifică semantica sau capătă roluri noi ca urmare a dispariției desinențelor cazuale (отъ, за), noile funcții își găsesc punctul de plecare, într-o măsură mai mare sau mai mică, în sensurile prepozițiilor, atestate încă din textele slave vechi.

Cât privește apariția lui *на* cu sens posesiv-atributiv în combinație cu forma de *casus generalis* a numelor, explicațiile se află și mai mult sub semnul ipotezelor. În ultimii ani, a atras atenția teza cercetătoarei Anghelina Minceva³, conform căreia această nouă funcțiune a lui *на* se construiește pe baza dativului posesiv, care în mediobulgară a înlocuit treptat construcțiile genitivale specifice bulgarei vechi. Sub aspect cronologic, este evident că transferul prepoziției către așa-numitul *dativ de posesie pe lângă un nume* (приименен дателен падеж) a fost posibil doar după ce *dativul pe lângă un verb* (приглаголен дателен падеж) a fost înlocuit prin construcția *на*+substantiv în acuzativ, inițial, (mai târziu *casus generalis*). Funcția posesivă a prepoziției se dezvoltă ca urmare a faptului că *на* devine expresia complementului indirect în dativ și acuzativ ce determină un verb. Abia atunci se crează posibilitățile semantice ca prepoziția să preia și semnificația posesivă a dativului (funcția sintactică de atribut). Menționăm că prima mărturie scrisă a construcției *на*+*casus generalis* cu sens posesiv-atributiv datează din secolul al XVII-lea). Înlocuirea genitivului cu dativul în

¹ K. Mircev, *Историческа граматика на българския език*, ediția a doua, Sofia, 1963, p. 259-261.

² Iv. Duridanov, *Към проблема на развоја на българския език от синтетизъм към аналитизъм*, GSU, FF, 1956, p. 229-232.

³ Anghelina Minceva, *Развој на дателния притежателен падеж в българския език*, în *Христоматия по история на българския език*, Sofia, 1983, p. 272-297.

toate situațiile în care acesta denumea apartenență sau posesie reprezintă, de fapt, una din verigile prin care s-a realizat diminuarea numărului de forme cazuale și substituirea lor cu construcții prepoziționale.

Transformarea prepoziției *на* într-un instrument gramatical pentru redarea raporturilor de caz reprezintă cel mai important criteriu în determinarea frontierei cronologice dintre cele două perioade de bază din evoluția limbii bulgare – sintetismul și analitismul.

După cum am menționat anterior, în limba bulgară actuală, în afara funcțiilor gramaticale prepoziției *на* îi sunt proprii numeroase alte întrebuintări, ce definesc raporturi spațiale, temporale, finale, cantitative etc. Enumerăm câteva dintre cele principale.

1. Raporturi spațiale

a) Locul, suprafața pe care se desfășoară o acțiune (*на* sinonim cu *върху*): *На небето спокойно си трептяха звезда до звезда.* (Elin Pelin) (**Pe** cer licăreau liniștit stea lângă stea.);

b) Direcția de desfășurare a acțiunii: *Госпожица Икономова се качи на катедрата...* (D.Talev) (Domnișoara Ikonomova se urcă **pe** catedră...). Cu acest sens, în unele contexte, *на* poate fi înlocuit de *към*.

2. Raporturi temporale

a) Indică un moment, un interval de timp, fixarea în timp, data. Exemple: *На сутринта времето омекна и заваля сняг* (Elin Pelin) (Dimineața vremea se îmblânzi și încercu să ningă.); *Роден съм на 10-и февруари.* (M-am născut **pe** 10 februarie.)

b) Exprimarea simultană a timpului și circumstanțelor în care se desfășoară acțiunea: *И две сълзи – които ти скришом/на прощаване ще ми дадеш.* (P. Matev) (Și două lacrimi – pe care pe furiș/**la** plecare mi le vei da.)

3. Relații finale

a) Orientarea acțiunii este subordonată unui scop: *Все пак отивам на вечеря./Цветя за дамата съм купил.* (Mă duc totuși **la** cină./I-am luat și flori doamnei); *Отивам на кино/на училище/на работа.* (Mă duc **la** cinema/la școală/la serviciu.)

b) Indică scopul, motivul acțiunii: *Бае Стоян отиде при коларите на разговор.* (Elin Pelin) (Nea Stoian o porni spre căruțași ca să mai stea **la** o vorbă.) În unele situații, *на* e sinonim cu *за*.

4. Raporturi cantitative

a) Pentru exprimarea vârstei: *Бях на осемнадесет години.* (Aveam optsprezece ani.);

b) Indică măsura, gradul, creșterea cantitativă: *Стояха на няколко крачки от нас.* (Stăteau **la** câțiva pași de noi.)

c) Are sens distributiv: *Деля на две.* (Împart la doi.)

5. Relații modale:

На смърт е моята душа ранена/ на смърт ранена от любов... (P. Iavorov)
(De moarte mi-e sufletul rănit/De moarte rănit de iubire.)

Indică modul în care se petrece acțiunea: *Анализите се взимат на гладно.*
(Analizele se fac pe stomacul gol.)

6. **Indică unealta, instrumentul acțiunii:** *Той отново започна да пресмята на пръсти.* (I. Iovkov) (El începu din nou să socotească pe degete.); *Свири на пиано.*
(Cântă la pian.)

7. **Indică trecerea într-o stare nouă, diferită:** *Ще се правим на глупави.* (O să facem pe proștii.)

Ca urmare a bogăției sale semantice și a multiplelor sale utilizări, prepoziția *на* este cea mai des întâlnită în limba bulgară contemporană, iar frecvența sa ridicată nu-l deranjează în mod deosebit pe vorbitorul nativ de bulgară. Am ales câteva exemple ilustrative în acest sens¹:

Тя седна на масата да пише отговор на писмото на майка си, която е на почивка на море. (Ea se așeză la masă ca să răspundă la scrisoarea mamei sale, care se află la odihnă la mare.)

Ах, колко е сочен зеленият мъх там горе, на покрива, на еркера на църквата...
(Ah, cât e de succulent mușchiul verde acolo sus pe acoperiș, pe bovindoul de pe fațada bisericii.);

*Те насядаха на масата, на единия край на която, на червената покривка лежеше писмото на председателя на Бюрото на Управителния съвет на Съюза на преводачите*²
(Ei stăteau la masă, la un capăt al căreia, pe fața de masă roșie, se afla scrisoarea președintelui Biroului Consiliului de administrație al Uniunii traducătorilor.)

În această frază prepoziția apare de nouă ori – de zece, dacă am lua în considerare prefixul din structura verbului *насядаха*; în trei situații are sens spațial, iar în celelalte șase funcționează ca instrument gramatical.

Totuși, chiar și pentru un bulgar repetițiile, mai ales în scris, pot deveni supărătoare. Pentru evitarea lor se recomandă înlocuirea lui *на* cu alte prepoziții ce au același sens sau apropiat (*върху* pentru relații spațiale, *към* pentru indicarea direcției, *за* pentru indicarea scopului, destinației acțiunii), fie recurgerea la unele schimbări în construcția propoziției, care să nu-i afecteze înțelesul. Iată două posibilități de substituție a prepoziției:

– substantivul precedat de *на*, având funcția sintactică de atribut neacordat, poate fi înlocuit de un adjectiv posesiv, a cărui funcție sintactică este de atribut acordat: *творчеството на Ботев – Ботевото творчество* (creația lui Botev).

¹ Exemplele sunt excerptate din presa scrisă, publicații diverse, literatura de specialitate, Internet.

² Florin Sider, *В словесните дебри*, Sofia, 1990, p. 96.

– substantivul nume de acțiune, precedat de prepoziția *на*, se poate înlocui cu un verb la modul personal: *Предателството попречи на избухването на Априлското въстание на определената дата.* – *Предателството попречи да избухне Априлското въстание на определената дата.* (Actul de trădare a împiedicat izbucnirea Răscoalei din Aprilie /ca Răscoala să izbucnească/ la data stabilită.)

În spiritul celor afirmate, exemplele de mai sus s-ar putea modifica astfel:

Ах, колко е сочен зеленият мъх там горе, върху ('pe, peste') покрива, на църковния еркер....

Те насядаха около ('în jurul') масата, в ('în') единия край на която, върху ('pe') червената покривка лежеше писмото от ('de la') председателя на Бюрото на Управителния съвет на Съюза на преводачите.

Polisemantica și polifuncționalitatea prepoziției *на* sunt o evidență în limba bulgară actuală. Cât despre echivalentele românești ale prepoziției, precum și anumite erori în asimilarea sensurilor și folosirea prepoziției *на* de către vorbitorii nativi de română, aceste subiecte vor fi abordate într-o lucrare viitoare.

BIBLIOGRAFIE

Грамматика на съвременния български книжовен език, red. Stoian Stoianov, vol. 2, *Морфология*, BAN, Sofia, 1983

Kuřarov, Ivan, *Теоретична граматика на българския език. Морфология*, Plovdiv, 2007

Minceva, Anghelina, *Развой на дателния притежателен падеж в българския език*, în *Христоматия по история на българския език*, Sofia, 1983, p. 272-297

Mircev, Kiril, *Историческа граматика на българския език*, ediția a doua, Sofia, 1963, p. 259-261

Mirceva Ivanova, Dora, Haralampiev, Ivan, *История на българския език*, Veliko-Târnovo, 1999

Pašov, Petăr, *Българска граматика*, Sofia, 1999